

O istorie a logicii românești

— FLORIAN ROATIȘ —

CONSIDERATĂ de către Alexandru Surdu drept „artileria grea a filosofiei” sau „cea mai importantă disciplină filosofică”, logica românească dispune de anul trecut de o lucrare fundamentală, care adună la un loc o istorie de câteva secole – tratatul *Istoria logicii românești*, apărut la Editura Tehnică (2006, 740 pp.), sub coordonarea domnilor Al. Surdu și Dragoș Popescu.

Lucrarea nu este singulară în cultura română, ea succedând unor preocupări materializate de Iosif Brucăr (un manuscris nepublicat, rămas la nivelul anului 1940, când a fost elaborat), Anton Dumitriu (*Istoria logicii*, 3 ediții – în ultima, logicii românești rezervându-i-se 130 de pagini) și din nou Alexandru Surdu (*Contribuții românești în domeniul logicii în secolul XX*).

Nici una dintre lucrările premergătoare nu are anvergura necesară pentru a cuprinde un domeniu atât de larg și de bogat în contribuții cum este logica românească, tentativele individuale fiind meritorii, dar insuficiente. Să mai spunem că acestea conțin o serie de inexactități, de omisiuni, de comentarii reduse, având un caracter preponderent descriptiv și puține referințe bibliografice. Utile până la un punct, ele nu ne dau imaginea corectă a evoluției și a performanțelor logicii românești.

Lucrarea pe care o prezentăm a fost elaborată de specialiști în logică de la Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române (Al. Surdu, Sergiu Bălan, Călin Candiescu, Ștefan-

Dominic Georgescu ș.a.), cărora li s-au adăugat câțiva colaboratori externi (Petru Ioan, Viorel-Iulian Tănase, Viorel Vezureanu ș.a.).

Structurată în șapte părți, lucrarea urmărește istoric și totodată tematic constituirea și evoluția logicii românești. Prima parte cuprinde începuturile logicii românești de la epoca străveche și până la cursurile lui Eftimie Murgu de la Academia Mihăileană din Iași.

Partea a doua urmărește direcțiile tradiționale din logica românească, unde *Logicii* maioreciene i se consacră un sfert din numărul de pagini. După expunerea contribuției originale a lui Titu Maiorescu, sunt analizate concepțiile despre logica istoriei (A.D. Xenopol) și raporturile dintre gramatică și logică (Lazăr Șăineanu), apoi sunt prezentate contribuțiile învățământului românesc de logică (C. Rădulescu-Motru, P.P. Negulescu, Ion Petrovici, Nicolae Petrescu, Mircea Florian, Nae Ionescu ș.a.).

Partea a treia adună la un loc cercetările de logică matematică (Octav Onicescu, Grigore C. Moisil, Anton Dumitriu, Eugen Mihăilescu, Traian Știrbăț ș.a.), iar cea de-a patra analizează contribuțiile lui Athanase Joja, Henri Wald, Pavel Apostol și Radu Stoichiță – reprezentanții logicii dialectice românești.

A cincea parte acoperă o plajă eterogenă: logica dinamică a contradictoriului (Ștefan Luțașcu), logica dialectică speculativă (Constantin Noica), logica rezonanței (Ștefan Odobleja), logica pentadică (Alexandru Bogza), inserând și preocupări

de istoria logicii (Petru Lucaci și Aram Frenkian).

Partea a șasea este și cea mai extinsă, amalgamând concepții diverse ce aparțin logicienilor români din perioada contemporană (Florea Țuțugan, Petre Botezatu, Al. Surdu, Teodor Dima, Petru Ioan, Gheorghe Enescu, Petre Bieltz, Cornel Popa, Sorin Vieru ș.a.). Aici sunt relevate contribuțiile cele mai valoroase din logica românească, mai întâi în cadrul Centrului de Logică al Academiei Române (1964-1975), iar apoi sub auspiciile Institutului de Filosofie al Academiei, ca și ale universităților cu tradiție – din București, Cluj și Iași.

În sfârșit, ultima parte este consacrată logicii juridice românești: cunoscuții Mircea Djurava și Eugeniu Sperantia, ca și mai puțin cunoscuții Alexandru Aman (sec. XIX) și Traian Broșteanu, Vasile Georgescu, Mircea Manolescu și Paul Georgescu (sec. XX).

În prezentarea fiecărui logician român s-a încercat, pe cât posibil, respectarea unui plan: date privind viața și activitatea, concepția filosofică generală (când este cazul), contribuția adusă în domeniu și, la sfârșit, o bibliografie cu lucrările publicate, precum și referințe critice despre ele. Astfel concepută și realizată, lucrarea se dovedește deosebit de utilă, constituind o sursă temeinică de informare pentru studenți, cercetători și alți pasionați ai logicii – componentă fundamentală a culturii filosofice românești.

Întrucât autorii înșiși sunt conștienți de neîmplinirile lucrării, deci de perfectibilitatea ei – și chiar solicită completări –, ne propunem în cele ce urmează să facem câteva observații. În ceea ce privește structura lucrării, considerăm că, în mod logic, penultima parte ar trebui să devină ultima, căci și istoric și tematic preocupările de logică juridică românească devansează perioada contemporană. Surprinde apoi includerea pașoptiștilor August Treboniu Laurian, Timotei Cipariu și Simion Bărnuțiu printre reprezentanții

Școlii Ardelene. La data când aceștia și-au materializat contribuțiile (traduceri, în primul rând), Școala Ardeleană își încheiase existența, continuându-și, evident, influențele benefice în cultura română.

Există, apoi, datări greșite ale unor lucrări: *Logos și ethos* a fost publicată de A. Joja în anul 1967 și nu în 1957; *Homo universalis* de Anton Dumitriu a apărut în anul 1990 și nu în 1980 etc. În mod eronat, *Logos și ethos* este atribuită și lui Dan Bădărău, cu an de apariție 1968. La pagina 247 se afirmă că studiul lui Mircea Vulcănescu despre *Gândirea filosofică a lui Nae Ionescu* ar fi inedit, or, el a fost inclus de către Marin Diaconu în volumul *De la Nae Ionescu la Criterion* (Editura Humanitas, 2003) cu studii și articole ale lui Mircea Vulcănescu, după ce fusese publicat în revista *Manuscriptum* (1-2, 1996, pp. 68-78).

Întâlnim și afirmații hazarde, pripite, provenite din abordarea superficială a bibliografiei. Astfel, despre Nae Ionescu se afirmă (p. 219) că a îngrijit ediția de *Opere complete* de Vasile Conta din 1923. Această ediție (căci în același an a mai apărut o ediție, îngrijită de Nicolae Petrescu) reprezintă traducerea ediției franceze din 1877 – cu notele lui Conta –, fiind îngrijită de sora filosofului, Ana Conta-Kernbach, și continuată de Dr. P. Zosin. Într-adevăr, la pagina 10 a ediției respective editorul afirmă: „Interpolările și exactitatea textului tipărit le datorăm d-lui N. Ionescu, conferențiar de metafizică și istoria logicii la Universitatea din București”. Este clar că Nae Ionescu a fost implicat în publicarea ediției amintite, dar nu poate fi considerat, la rigoare, editor. Așa cum nu putem afirma că Ion Bălin – reputatul nostru coleg – a îngrijit și prefațat cele trei cărți aparținând lui Hassan al II-lea, regele Marocului, țară unde logicianul român a fost ambasador (p. 681). Ion Bălin a scris o scurtă prefață (de 2 pagini) la cartea lui Hassan II, *Confesiuni, mesaje, interviuri* (Editura Proema, 1999), îngrijită de Nicolae Iuga, în celelalte

două (*Iubire și credință*, Proema, 2000, și *Marșul verde*, Editura Nemira, 2001) fiind amintit doar ca inițiator și sprijinitor al publicării, ceea ce e departe de statutul de îngrijitor de ediție. În realitate, cele două din urmă au fost îngrijite de V.R. Ghenceanu și Nicolae Iuga.

Consemnăm totodată și câteva omisiuni inexplicabile. Este vorba – în ordine cronologică – de Ioan Pop-Florantin (1843-1936), autor al unor manuale de filosofie, printre care și *Principii de logică* (ed. a II-a Iași, 1893, 236 pp.) și de Ion F. Buricescu, cel care a publicat, în colaborare cu Ion Petrovici, manualul de logică pentru clasa a VII-a liceală (ed. I în anul 1935, ed. a IV-a în 1940), dar și o carte singulară în cultura română, *Didactica logicii* (1935). Lipsește apoi Romulus Demetrescu (1892-1971), asiduu colaborator cu eseuri filosofice și literare (la *Pagini literare* din Turda, îndeosebi), autor al unui *Tratat de logică elementară* (1947, 444 pp.), în fapt o reeditare extinsă a manualului din 1922, *Elemente de logică și metodologie* (Cluj-Napoca, 144 pp.). Absent este și tribunul de la Șeșești – l-am numit pe Dr. Vasile Lucaci –, care a publicat la Satu Mare în anul 1881 un manual de logică, prima carte din prelucrările intitulate *Instituțiuni filosofice*. Surprinzătoare este și omisiunea lui Andrei Marga, co-autor al manualului de *Logică generală* (1991) alături de Dragan Stoianovici și Teodor Dima. Filosoful clujean a mai publicat *Raționalitate, comunicare, argumentare* (1991) și *Introducere în metodologia și argumentarea filosofică* (1993) ș.a. În sfârșit, mai putea fi inclus în volum și Aurel M. Cazacu, autor al unui manual complementar (*Logica fără profesor*, 1998), ca și al lucrării *Maiorescu și maiorescienii. Zece studii de logică* (2003). Adâncind cercetarea, acesta ne-a dat recent o carte de excepție: *O paradigmă a inteligenței românești: Logica lui Titu Maiorescu* (Editura Academiei Române, 434 pp.).

Inexplicabilă este și nerespectarea – fără un motiv serios – a planului de bază, respectiv

Academia Română – Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru”

ISTORIA LOGICII ROMÂNEȘTI

Coordonatori Alexandru Surdu și Dragoș Popescu
Editura Tehnică, 2006, 740 pp.

lipsa datelor privind viața și preocupările profesionale în cazul unor logicieni, ca și incompleta lor bibliografie. Astfel, despre unii filosofi cu lucrări de logică nu se dau deloc informații biografice (N. Bagdasar, Virgil Stancovici, Marin Ștefănescu, Mihail Uță), deși datele ne stau la îndemână, ceea ce nu putem spune despre Pavel Roșca, Eduard Seiler sau Al. Valeriu, complet necunoscuți – chiar dacă ultimului i-a fost reeditat (dar tot fără date biografice) manualul de *Logică* (ed. XXV, 2000). Cu atât mai de neînțeles este cazul lui Nicolae Bagdasar – prezență familiară în *Revista de filosofie* în perioada 1926-1941 –, ale cărui lucrări au fost editate și reeditate, ba mai mult, i-a fost dedicată și o monografie (autor Vasile Zvăncescu, Editura Rami-da, 2000, 274 pp.).

Criteriile uzitate diferă de la un autor la altul, lipsind nu numai o unitate de vederi în abordarea logicienilor tratați, ci și necesarul echilibru formal. În fapt, există inegalități frapante în modul de prezentare a autorilor abordați: la unii scrupulozitatea merge până la derizoriu, fiind amintite nu numai cărți și articole mai substanțiale, ci chiar articole de ziar, iar la alții lipsesc cărțile, ca să nu mai vorbim de studiile din revistele de

specialitate. Exemplele sunt numeroase și semnificative. Așa, de exemplu, la Ștefan Velovan lipsesc cele trei studii despre *Logica lui Titu Maiorescu*, publicate în *Convorbiri literare* (nr. 5, 6, 7/1888) și totalizând 45 de pagini, ca și studiul despre *Morala inductivă* a lui C. Leonardescu (*Convorbiri literare*, nr. 5/1886). La Mihail Uță se indică doar partea a doua a studiului „Judecata hipotetică”, nu și prima parte din *Revista de filosofie*, nr. 2/1940, pp. 118-140. Sunt „evitate” și cele trei cărți ale lui M. Uță despre Auguste Comte, ca și cea despre Pascal. Și la Marin Ștefănescu lipsesc câteva studii: „Logica și problemele metafizice” (*Studii filosofice*, vol. V, fasc. I, 1910, pp. 60-73), „Filosofia științifică” (*Studii filosofice*, vol. VI, fasc. II, 1912, pp. 97-119), „Problema cunoștinței” (*Studii filosofice*, vol. VIII, fasc. IV, 1919, pp. 161-186). La același autor, necunoscut azi, se omit și două cărți: *Essai sur le rapport entre le dualisme et le théisme de Kant* (teza complementară de doctorat, publicată la Paris, în anul 1915), ca și *Filosofia creștină. Contribuții la înțelegerea filosofiei* (București, 1943).

Omisuni, dar și erori apar și la Mircea Florian. Astfel, *Curs de istoria filosofiei moderne* (1947-1948, litografiat) n-a fost editat

cu titlul de *Filosofia istoriei* de către Ion C. Ivanciu, cum se afirmă la p. 213. În realitate, lucrarea a fost pusă în circulație la Editura Garamond (1998) de către Ion C. Ivanciu și Nicolae Gogoneață, introducerea concepută de Mircea Florian la acel curs având titlul „Introducere în filosofia istoriei”.

Sunt omise câteva volume editate pentru prima oară din opera lui M. Florian la Editura Grinta din Cluj-Napoca, așa cum nu sunt amintite toate reeditările din ultimul deceniu. Totodată, nu sunt specificate reeditările din opera lui Al. Valeriu, A. Dumitriu, A.D. Xenopol și mulți alții. Apoi, la Aram Frenkian se dau – ceea ce este foarte bine – date precise despre viața și preocupările acestuia, care în cazul altor filosofi lipsesc cu desăvârșire, dar, surprinzător, nu se oferă informații despre lucrările lui și, evident, nici referințe. Cititorul nu-și poate face o imagine generală corectă asupra locului ocupat de Aram Frenkian în exegeza filosofiei orientale și în special grecești.

Autorul omite nu numai cele două volume de *Scrieri filosofice* (1988 și 1998) din opera lui Frenkian, ci și faptul că valorosul nostru comparatist a înzestrat cultura română cu traducerea lui Sextus Empiricus (*Scrieri*

I, 1965) și a contribuit cu un studiu introductiv, precum și cu note și comentarii (în total peste 400 de pagini) la traducerea lui C. Balmuș din Diogenes Laertius (*Despre viețile și doctrinele filosofilor*, 1963).

O altă inconsecvență o găsim în ordonarea referințelor. La unii autori acestea sunt prezentate în ordine cronologică (D. Cantemir, N. Petrescu, C. Noica, Al. Surdu ș.a.), iar la alții în ordine alfabetică (Titu Maiorescu, C. Rădulescu-Motru, Nae Ionescu ș.a.). Există, apoi, logicieni cu o operă de rezonanță (Gheorghe Enescu, Al. Posescu), despre care însă nu ni se dă nici o referință. Să nu fi scris nimeni despre ei?

Tratarea superficială duce la discrepanțe, dar și la situații hilare. Spre exemplu, contribuția în logică a lui Mircea Dumitru este expeditată pe o pagină și jumătate, în timp ce bibliografia sa acoperă aproape două pagini. Și mai frapant este cazul lui Dragan Stoianovici, unde datele biografice și contribuțiile se întind pe o jumătate de pagină, iar bibliografia – lucrări originale și traduceri – pe o pagină.

Dincolo de superficialitate, se poate detecta și un alt aspect neacademic: Viorel-Iulian Tănase elaborează articolul despre Dumitru Gheorghiu, iar acesta din urmă scrie despre contribu-

ția lui Viorel-Iulian Tănase, amândoi fiind colegi la Universitatea „Titu Maiorescu”. Prezentarea pe care o face Dumitru Gheorghiu colegului său este o recenzie școlărească în care reproduce, aproape identic, câteva idei din textul acestuia de la pagina 86.

Pe de altă parte, cum se justifică faptul că lui Titu Maiorescu i se consacră 50 de pagini, când la puțini filosofi prezentarea depășește 20 de pagini? Titu Maiorescu a elaborat, totuși, un singur manual de logică, și nici acela original, după cum demonstrează Viorel-Iulian Tănase, chiar dacă a făcut carieră în învățământul filosofic românesc. În schimb, lui Anton Dumitriu, logician cunoscut prin contribuțiile sale în lumea filosofică europeană (membru al unor academii europene, colaborator la reviste științifice internaționale, căruia i s-a tradus *Istoria logicii* în limba engleză), i se acordă doar 5 pagini!

În fine, am mai avea și alte observații, însă mai puțin flagrante. Recunoscând valoarea de ansamblu a lucrării, nu putem trece cu vederea toate aceste minusuri dintr-un volum editat sub egida Academiei Române. 🍀